

Csáki György

Nemzetközi gazdaságtan

ISBN 978-963-338-417-6

Kiadja a Napvilág Kiadó,
Budapest

Első kiadás: 2017

© Csáki György, 2017

Minden jog fenntartva

Jelen kötetet vagy annak részleteit tilos reprodukálni,
adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel
- elektronikus, fényképeseti úton vagy más módon -
sokszorosítva, a kiadó engedélye nélkül közölni.

Printed in Hungary

TARTALOM

Előszó

- I. FEJEZET. A NEMZETKÖZI GAZDASÁGTAN ALAPFOGALMAI, A VILÁGGAZDASÁG FEJLŐDÉSÉNEK FŐBB SZAKASZAI**
1. A nemzetközi gazdaságtan alapfogalmai
 - 1.1. A világgazdaság kialakulása, fogalma
 - 1.2. A világgazdaság szereplői
 - 1.3. Gazdasági világrend, világgazdasági rend
 - 1.4. Gazdasági növekedés, fejlődés és hanyatlás a világgazdaságban
 2. A világgazdaság fejlődésének főbb szakaszai
 - 2.1. Az ókor és a középkor, a merkantilizmus és a korai gyarmatosítás időszaka: 1492-1820
 - 2.2. A klasszikus kapitalizmus kifejlődésének és virágzásának korszaka: 1820-1870
 - 2.3. A liberális kapitalizmus virágkora, a monopolizáció és a gyarmati tőke kivitel korszaka: 1870-1945
 - 2.4. A modern kapitalizmus aranykora: dinamikus növekedés és pénzügyi stabilitás a II. világháború utáni negyedszázadban: 1945-1971/73
 - 2.5. Állandósult egyensúlytalanságok: 1973/74-1989/90
 - 2.6. Közép- és Kelet-Európa világgazdasági reintegrációja és a globális problémák előtérbe kerülésének korszaka: 1989/90-2000
 - 2.7. Recessziótól a globális válsáig: a világgazdaság 2000-től napjainkig

Kulcsfogalmak és ellenőrző kérdések

- II. FEJEZET. NEMZETKÖZI KERESKEDELEM ÉS KERESKEDELEMPOLITIKA**
1. Miért kereskednek egymással a nemzetgazdaságok?
 - 1.1. Nemzetközi kereskedelmi ügyletek
 - 1.2. A nemzetközi kereskedelem mennyiségi jellemzésének mutatói
 2. A nemzetközi kereskedelem klasszikus elméletei
 - 2.1. A munka termelékenysége terén mutatkozó abszolút előnyök - Adam Smith tolmácsolásában
 - 2.2. A munkatermelékenységek relatív eltérésén alapuló komparatív előnyök – a klasszikus megfogalmazás Dávid Ricardo elméletében
 - 2.2.1. A komparatív előnyök elméletének modern (neoklasszikus) megfogalmazása
 - 2.3. A termelési tényezőkkel való relatív ellátottság különbségeiből adódó előnyök
 - 2.3.1. A Heckscher-Ohlin-modell szerinti szakosodás hatásai
 - 2.3.2. A Heckscher-Ohlin-modell empirikus vizsgálata: a Leontief-paradoxon
 3. Modern kereskedelmi elméletek
 - 3.1. A termékek életciklusának különböző szakaszaiban rejlő előnyök
 - 3.2. A vállalatok és a nemzetgazdaságok versenyelőnyei: a Porter-paradigma
 - 3.2.1. Az iparági verseny szerkezeti elemzése
 - 3.3. A kínálati és keresleti oldali versenyképesség mutatószámai
 - 3.4. „Új kereskedelmi elméletek” - méretgazdaságosság, növekvő skáláhozadék és a nemzetközi kereskedelem
 4. Szabadkereskedelem és protekcionizmus: nemzetközi kereskedelempolitikai törekvések a II. világháborútól napjainkig
 - 4.1. Szabadkereskedelem és protekcionizmus. A protekcionizmus eszközei
 - 4.1.1. A vám mint normatív kereskedelempolitikai eszköz

- 4.1.2. A vám mint árképző tényező
- 4.1.3. A vám adójellege
- 4.1.4. A vámok és a diszkrimináció
- 4.1.5. A vám mint kereskedelempolitikai eszköz
- 4.1.6. A vámok főbb típusai
- 4.2. Nemzetközi kereskedelempolitikai együttműködés a II. világháborútól napjainkig: a GATT-tól a WTO-n át a plurilaterális kereskedelmi tárgyalásokig
 - 4.2.1. A GATT-ban érvényesített nemzetközi kereskedelempolitikai alapelvek
 - 4.2.2. A „Millenniumi forduló” kudarca és a lezáratlan „Doha-forduló”
 - 4.2.3. Plurilaterális/megaregionális kereskedelmi tárgyalások - a WTO vége?
 - 4.2.4. A sokoldalú kereskedelmi tárgyalások - a WTO kilátásai

Kulcsfogalmak és ellenőrző kérdések

III. FEJEZET. GLOBALIZÁCIÓ, FEJLETTSÉGI KÜLÖNBSÉGEK ÉS NEMZETKÖZI TÉNYEZŐÁRAMLÁS

- 1. A globalizáció mint napjaink meghatározó világgazdasági viszonyrendszere
 - 1.1. A globális problémák
 - 1.2. Globalizáció és egyenlőtlenségek
- 2. A fejlődő országok helye és szerepe a globalizálódott világgazdaságban
 - 2.1. A közepes jövedelmi csapda és az azon való túllépés feltételei
- 3. A termelési tényezők nemzetközi áramlása. A transznacionális társaságok szerepe a nemzetközi tényezőáramlásban
 - 3.1. A munkaerő nemzetközi áramlásának fő formái
 - 3.1.1. A nemzetközi migráció empirikus tendenciái a közelmúltban
 - 3.2. A nemzetközi technológiaáramlás jellemzői
 - 3.2.1. Újabb technológiai forradalom a 3. évezred első évtizedeiben: az „ipar 4.0”
 - 3.3. Az információ/tudás nemzetközi áramlása a globalizáció korában
 - 3.4. A természet mint termelési tényező „nemzetközi áramlása”
 - 3.5. A nemzetközi tőkeáramlás
 - 3.5.1. A nemzetközi működőtőke-áramlás és a transznacionális társaságok tevékenysége
 - 3.5.2. A külföldi közvetlen befektetések elméletének fejlődése, az FDI motivációi és az azokból származó előnyök Dunning eklektikus befektetési elméletében
 - 3.5.3. A transznacionális társaságok működésének jellemzői
 - 3.5.4. Stratégiai szövetségek - a vállalatközi együttműködés új formái
 - 3.5.5. A külföldi közvetlen beruházások potenciális előnyei és hátrányai
 - 3.5.6. A nemzetközi működőtőke-áramlás és a nemzetközi kereskedelem, valamint a kölcsöntőke áramlásának kapcsolatrendszere
 - 3.5.7. A nemzetközi működőtőke-áramlás empirikus tendenciái a globalizáció korában

Kulcsfogalmak és ellenőrző kérdések

IV. FEJEZET. A NEMZETKÖZI VALUTÁRIS-PÉNZÜGYI RENDSZER MŰKÖDÉSÉNEK ALAPKÉRDÉSEI

- 1. Alapfogalmak
 - 1.1. Árfolyamok - árfolyamtípusok - árfolyamrendszerek
 - 1.2. A devizapiacok működésének alapjai
 - 1.3. A legelterjedtebb árfolyamrendszerek
 - 1.4. A nemzeti valuták konvertibilitása

2. A nemzetközi fizetési mérleg
 - 2.1. A nemzetközi fizetési mérlegek kialakulása
 - 2.2. A külkereskedelmi és a fizetési mérleg
 - 2.2.1. A nemzetközi fizetési mérleg rendszere
 - 2.2.2. A folyó fizetési mérleg
 - 2.2.3. Tőkeszámlák
 - 2.2.4. A fizetési mérleg összeállítása a gyakorlatban
 - 2.2.5. A folyó fizetési mérleg és a tőkemérleg alakulásának meghatározó tényezői
 - 2.3. A nemzeti jövedelem és a külkereskedelem
3. Külgazdasági egyensúly és árfolyam-politika
 - 3.1. Az árfolyamváltozás okai
 - 3.1.1. Egyensúlyi árfolyamfelfogás
 - 3.1.2. A vásárlóerő-paritás elmélete
 - 3.1.3. A kamatparitás elve
 - 3.1.4. A Fisher-hatás
 - 3.1.5. Várakozási elmélet
 - 3.2. Modern árfolyamelméletek
 - 3.3. Mi történik, ha változik az árfolyam?
 - 3.4. Hogyan mérhető reálisan az árfolyamváltozás?
4. A nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer fejlődési szakaszai
 - 4.1. Az aranystandard-rendszer
 - 4.1.1. Az aranypontok automatizmusa
 - 4.1.2. Tartaléktípusok
 - 4.2. Az aranystandard rendszerének felbomlása
– nemzetközi valutáris-pénzügyi helyzet a két világháború közötti időszakban
 - 4.2.1. Az 1929-1933-as világgazdasági válság: a New York-i tőzsdekrachtól a globális válságig
 - 4.3. A Bretton Woods-i rendszer kialakulása, alapelemei és működése
 - 4.3.1. A Bretton Woods-i rendszer kialakulását meghatározó világgazdasági körülmények
 - 4.3.2. A Bretton Woods-i rendszer intézményi keretei
 - 4.4. A nemzetközi valutáris kapcsolatok szabályozása a Bretton Woods-i rendszerben
 - 4.5. A kulcsvaluta lényege, a kulcsvalutával szembeni követelmények az USA dollár mint kulcsvaluta
 - 4.6. Valutáris változások az aranydeviza-standard rendszere után

Kulcsfogalmak és ellenőrző kérdések

FÜGGELÉK

A nemzetközi gazdaságtan főbb képviselőinek rövid életrajza, fontosabb művei
A nemzetközi gazdaságtanban releváns közgazdasági iskolák

ELŐSZÓ

A nemzetközi gazdaságtan a közgazdaságtannak egy önálló ágát képezi. Más a vizsgálódás tárgya, hiszen a nemzetgazdaságok közötti, illetve az egyes nemzet- gazdaságok szereplői közötti gazdasági tranzakciók lényegesen különböznek az egy nemzetgazdaságon belüli szereplők gazdasági tranzakcióitól. Egyetlen meghatározó különbséget említve: bármilyen tranzakcióról legyen is szó (a legegyszerűbb adásvételtől a legbonyolultabb komplex visszavásárlási ügyletig), legalább az egyik fél pénzváltásra kényszerül. Vagy külföldi pénzt kell vennie, hogy fizethessen, vagy át kell váltania a vételárként kapott külföldi pénzt. Mindkét esetben pénzváltásra kerül sor, s a külföldi és a hazai pénz átváltási arányát, azaz a valutaárfolyamot nem lehet egyoldalúan meghatározni, megváltoztatni.

A nemzetgazdaságok határai általában egybeesnek az államhatárokkal, s az államok számos közjogi eszközzel rendelkeznek a nemzetgazdaságok (végső soron tehát államok) közötti gazdasági kapcsolatok befolyásolására. Egy állam megtilthatja, korlátozhatja (bizonyos) áruk és szolgáltatások bevitelét, illetve adót (vámot) vethet ki a behozatalra, valamint olyan műszaki, növény-, állat- és humán-egészségügyi előírásokat szabhat meg, olyan (vám-) eljárási szabályokat alkalmazhat, amelyek korlátozzák a behozatalt. Az államok ugyanakkor kísérletet tehetnek a kivitel fokozására is - monetáris, fiskális és egyedi eszközökkel egyaránt.

A nemzetközi gazdaságtan arra irányítja rá a figyelmet, hogy a gazdaságok normális működése a mai világban (és már évszázadok óta) nem nélkülözheti a más gazdaságokkal, más nemzetgazdaságok szereplőivel kialakított kapcsolatokat, mi több, a világ többi gazdaságának működése egyre komolyabb hatással van valamennyi ország belső viszonyaira. A nemzetköziesedés - és így a nemzetközi gazdaságtan is - nemcsak a nemzetgazdaságok közötti, hanem a vállalatok között létrejövő kapcsolatrendszereket is magában foglalja. A mikro- és a makro- folyamatok tehát együtt jelennek meg egy „harmadik szinten”, amelynek folyamatai szorosan összefüggnek, ugyanakkor jól el is különíthetők a másik kettőtől. Megváltozik a vállalatok tevékenysége, ha bekapcsolódnak a nemzetközi munkamegosztásba és tevékenységüket több ország között osztják meg. A közgazdaság-tudomány előrehaladása és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlődése, a nemzetköziesedés és a globalizáció előretörése tarthatatlanná tette azt a korábbi felfogást, amely a nemzetközi gazdaságtant a makroökonómia részének vagy egyenes folytatásának tekintette - „nyitott gazdaságok makrogazdaságtana” cím alatt.

A nemzetközi gazdaságtan - a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minden fajta elemzésének - alapkérdése az, hogy milyen kölcsönös előnyök származnak a nemzetközi (határon átvívelő) kereskedelemből s egyéb gazdasági tranzakciókból? A XVIII. század közepe, azaz a közgazdaságtan kialakulása óta abból a feltevésből indulunk ki, hogy a gazdasági szereplők minden tevékenységükben önérdéküket követik, s nem lépnek kapcsolatba más szereplőkkel akkor, ha ez számukra nem előnyös. A kérdés tehát az, mi határozza meg a kölcsönös előnyök érvényesülésének lehetőségét? Egyenlők-e ezek a kölcsönös előnyök, s ha nem, hogyan és mi szerint oszlanak meg a nemzetközi gazdasági tranzakciók résztvevői között? Mennyire állandóak, tartósak a kölcsönös előnyök, illetve minek következtében változik az előnyök megoszlása az érintett felek között? Hogyan befolyásolja a kölcsönös előnyök alakulását az államok közötti sokoldalú kapcsolatrendszer? Hogyan hatnak a kölcsönös előnyök a nemzetközi gazdasági kapcsolatrendszerbe bekapcsolódók növekedésére és fejlődésére, a világgazdasági erőviszonyok alakulására? Milyen két-, több- és sokoldalú megállapodásokkal, nemzetközi intézményekkel befolyásolhatók (és szabályozhatók) a nemzetközi gazdasági kapcsolatok?

A gazdaság fejlődésével a hagyományos kereskedelmi formákat újabb, bonyolultabb formák követik, a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok - az áruk kereskedelmén túl - kiterjednek a szolgáltatások nemzetközi kereskedelmére, ami újabb kereskedelmi formák (pl. franchise) és finanszírozási módok (pl. royalty) kialakulásához és elterjedéséhez vezetett.

A világgazdaság fejlődésének szükségszerű következménye, hogy a termelési tényezők nemzetközi áramlása fokozódik: a tőke nemzetközi áramlását követi a munkaerő nemzetközi mobilitása, majd a tudás/információ és a technológia határokon átívelő áramlása; a természeti környezet minőségének megóvása, a környezetkárosítás megakadályozása során a globális ökológiai problémák mögött tulajdonképpen a természeti termelési tényező nemzetközi áramlása zajlik.

A termékek és szolgáltatások, valamint a termelési tényezők határokon átívelő áramlásának természetes következménye az egyes nemzeti valuták átváltására irányuló igény fokozódása, hiszen elterjed a nem saját valutában történő fizetés. Újabb és újabb, egyre összetettebb nemzetközi fizetési módok jelennek meg a világgazdaságban, a gazdasági szereplők nemzetközi tartalékokat képeznek és tartanak fenn, (két- és többoldalú) nemzetközi pénzügyi együttműködési rendszereket alakítanak ki és működtetnek, s minden szereplő (nemzetgazdaság) kölcsönösen átlátható és elfogadható elszámolási rendszerben tartja nyilván a külvilággal fenntartott gazdasági kapcsolatai pénzügyi vonzatait és eredményeit

*

Ez a kötet, amelyet a kedves Olvasó a kezében tart, a nemzetközi gazdaságtan alapkérdéseit négy fejezet keretében tárgyalja.

Az első fejezetben mindenekelőtt tisztázzuk az alapfogalmakat és röviden áttekintjük a világgazdaság fejlődésének történetét.

A második fejezetet a nemzetközi kereskedelem motivációi, kölcsönös előnyei, klasszikus és modern formái bemutatásának, valamint sokoldalú szabályozása témakörének szenteltük.

A harmadik fejezet a termelési tényezők nemzetközi áramlásával, az azt manapság alapvetően meghatározó transznacionális társaságok felépítésével és működésével foglalkozik. Itt fejtjük ki a transznacionális társaságok működésén és világgazdasági térnyerésén alapuló globalizáció lényegét, amelynek keretei közé ágyazva mutatjuk be a nemzetgazdaságok eltérő fejlődési pályáit, a világgazdasági centrum és periféria összekapcsolódó működését, ismertetjük a fejlődő országok általános gazdasági és társadalmi jellemzőit, a gazdasági elmaradottság leküzdésének lehetséges, az elmúlt évtizedekben látványos sikereket hozó modelljeit.

A negyedik fejezetben a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer fő vonásait és fejlődésének meghatározó szakaszait vesszük górcső alá, elsősorban az árfolyam-alakulás, a nemzetközi pénz- és tőkepiacok működése, a nemzetközifizetési mérleg jellemzőinek bemutatása és elemzése révén.

*

Az ebből a kötetből tanuló diákok felkészüléséhez különböző összeállítások elkészítésével is hozzá kívántunk járulni:

Minden fejezet végén csokorba szedtük az adott fejezet kulcsfogalmait, és megfogalmaztunk ellenőrző kérdéseket, amelyek megválaszolása a vizsgára való készülés hatékony módszere lehet.

A kötet végén található Függelék egyik összeállításában felsoroltuk a nemzetközi gazdaságtani tudományág legjelentősebb - tananyagunkban is hivatkozott - művelőit, mellékeljük életrajzukat és dióhéjban összefoglaltuk munkásságukat.

Annak ellenére, hogy a különböző közgazdasági iskolákkal már találkoztak a hallgatók a mikro- és makroökonomiában, azok ismerete a tananyag szerves részét képezi, hasznosnak reméljük

azt a másik összeállításunkat is, amelyben a kifejezetten a nemzetközi gazdaságban releváns közgazdasági iskolákat neveztük meg, rövid ismertette nézetrendszerüket.

*

Jelen kötet - amely a Napvilág Kiadónál négy kiadást megért „A nemzetközi gazdaságtan és a világgazdaságtan alapjai” című könyvem felhasználásával készült, azon alapul - a nemzetközi gazdaságtannak az elméleti kérdéseit tárgyalja. Célom az volt, hogy új szerkezetben és felfogásban, a legfrissebb jelenségeket és elméleteket is figyelembe véve ismertessem meg a hallgatókat napjaink legfontosabb nemzetközi gazdaságtani kérdéseivel.

Csáki György